

УДК 330.341.4

Джоанна Стуглик,

к. е. н., здобувач ступеня доктора економічних наук кафедри менеджменту, маркетингу та економіки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0003-3726-9452

В. М. Семцов,

д. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0001-8981-8850

Є. О. Мороз,

к. соц. н., асистент кафедри теорії та історії соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2618-3541

С. Ф. Цуркан,

викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-9391-6135

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.4.44

МОДЕЛЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ТА ДИНАМІКИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Joanna Stuglik,

PhD in Economics, Department of Management, Marketing and Economics
of Vinnytsia national technical university, Vinnytsia.

V. Semtsov,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Department of finance, banking and insurance
Vinnitsa research institute of Economics Ternopil National Economic University, Vinnytsia

Y. Moroz,

PhD in Sociology, assistant, Department of Theory and History of Sociology,
Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

S. Tsurkan,

lecturer at the Department of finance, banking and insurance Vinnitsa research
institute of Economics Ternopil National Economic University, Vinnytsia

MODELING THE RELATIONSHIP OF MARKET TRANSFORMATIONS AND THE DYNAMICS OF SOCIO-ECONOMIC INDICATORS IN UKRAINE: A REGIONAL ASPECT

Метою статті є дослідження взаємозв'язку між процесами формування ринкової економіки і соціально-економічним станом на рівні регіонів України (на прикладі Вінницької області). В статті тестуються гіпотези про наявність впливу ринкової трансформації на соціально-економічні, екологічні та ін. показники регіону. Математичний вираз такої залежності представляється доцільним на основі нечітко-множинного підходу до оцінювання сукупності відносно великої кількості різних за змістом критеріїв і показників. Аналізування здійснювалося на основі даних Державної служби статистики у Вінницькій області за 1990—2019 роки. Підтверджено негативні ефекти дисфункцій економіки регіону на початковому етапі формування ринкових відносин. Водночас проведений аналіз засвідчив з початку 2000-х рр. тенденції покращення економічного стану бізнесу, підприємств; активізації підприємництва і зовнішньоторговельної діяльності; росту безробіття і злочинності; зростання ролі сфери послуг в економіці регіону; зменшення чисельності населення та зростання майнового стану загалом; кількісного згортання наукового і медичного забезпечення; стабілізації або ж навіть покращення екологічної ситуації. Зроблено висновок про те, що реалізація системи ринкових відносин за останні 20 років виявилася значно меншою від потенційно можливої. Причини цього полягають у відсутності коректної державної економічної політики управління процесами ринкових трансформацій, у т. ч. і на регіональному рівні. На підставі аналізу динаміки основних соціально-економічних показників по мірі формування ринкової економіки в Україні, авторами зроблено висновок про те, що в умовах інституційної нестійкості офіційні інформаційні масиви не дають повноцінної можливості однозначно оцінити результати ринкових трансформацій. Встановлено, що сучасне регулювання економікою характеризується недостатньо ефективними ринко-

вими методами та інструментами управління. Підкреслено ризик відсутності системи державного контролю у ряді сфер економічної діяльності вже по мірі формування повноцінної системи ринкових відносин.

The purpose of the article is to investigate the relationship between the processes of market economy formation and socio-economic status at the level of regions of Ukraine (on the example of Vinnytsia region). The article tests hypotheses about the impact of market transformation on socio-economic, environmental, and others. regional indicators. The mathematical expression of this dependence seems appropriate on the basis of a fuzzy set approach to assessing a set of relatively large numbers of different criteria and indicators. The analysis was carried out on the basis of data of the State Statistics Service in Vinnytsia region for the years 1990—2019. The negative effects of the dysfunction of the region's economy at the initial stage of the formation of market relations were confirmed. At the same time, the analysis showed that since the early 2000s there has been a tendency to improve the economic condition of businesses and enterprises; activation of entrepreneurship and foreign trade activity; rising unemployment and crime; growing role of services in the region's economy; decrease in population and growth of property condition as a whole; quantitative curtailment of scientific and medical support; stabilization or even improvement of the environmental situation. It is concluded that the implementation of the system of market relations over the past 20 years has been much smaller than the potential. The reasons for this are the lack of a correct state economic policy to manage market transformation processes, including at the regional level. Based on the analysis of the dynamics of the main socio-economic indicators as the market economy in Ukraine is formed, the authors conclude that in the context of institutional instability official information arrays do not give a complete opportunity to evaluate the results of market transformations unambiguously. It is established that modern regulation of the economy is characterized by insufficiently effective market methods and management tools. The risk of absence of the system of state control in a number of spheres of economic activity is emphasized as the formation of a full-fledged system of market relations.

Ключові слова: трансформації, ринкова економіка, регіон, соціально-економічний стан, динаміка, оцінювання.

Key words: transformations, market economy, region, socio-economic status, dynamics, valuation.

ВСТУП

З 90-х рр. ХХ ст. економічна система України знаходиться фактично під впливом шоків змін, обумовлених формуванням і поглибленням ринкових умов капіталістичного типу. Не розглядаючи зараз роль політичних факторів, тим не менше, виключно важливим є оцінка зазначених змін через секторально-галузеву динаміку, інтенсивність формування та рух капіталів, робочої сили та інших активів, видів економічної діяльності, технологічних перетворень і т. п. Окрім того, інверсії у секторально-галузевій структурі на регіональному рівні часто набували більшого масштабу, ніж на рівні країни. Особливо це питання актуальне для регіонів із яскраво вираженою спеціалізацією, наприклад аграрною, промисловою та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Слід підкреслити, що національна економічна наука не має коректної оцінки процесів і наслідків формування ринкової економіки України. Під коректністю розуміємо насамперед можливість надання комплексної (складної за кількістю оцінювальних критеріїв і показників) оцінки, що надавало б можливість ідентифікувати як успіхи, так і прорахунки, у т. ч. причини таких. Зазначене потребує найбільш можливого абстрагування від політичних оцінок. Водночас доцільно фокусувати увагу на регіональному аспекті із врахуванням особливостей конкретної економічної території, що дозволятиме підвищувати якість оцінювання.

МЕТА СТАТТІ

Дослідити наявність взаємозв'язку між процесами ринкових перетворень і соціально-економічною динамікою на рівні регіонів України. Інформаційною базою слугувала офіційна статистична звітність на рівні області, наприклад, [1; 2] та ін. за роками. Методологічною особливістю аналізу можна вважати концепцію нечітко-множинного підходу до оцінювання сукупності відносно великої кількості різних за змістом критеріїв і показників, аналогом чого може бути робота [3]; такий підхід найчастіше включає спробу агрегування результатів до певного єдиного лінгвістичного висновку із винесенням прикінцевої оцінки, наприклад, "позитивні" чи "негативні" зміни (у статті безпосередньо математизація системи оцінювання не задіявалася). Об'єкт дослідження: ринкові реформи в Україні впродовж 1990—2020 рр. (на прикладі Вінницької області); при цьому, враховуючи високий рівень аграрної спеціалізації регіону, було акцентовано увагу саме на змінах у цій галузі. Вінницька область характеризувалася раніше і продовжує характеризуватися на даний час як регіон з високою щільністю сільського населення, де в економіці аграрний сектор (сільське господарство, переробні галузі, харчова промисловість та супутні сектори) домінує, тоді як інші сектори промисловості розвивалися здебільшого виходячи із регіональних потреб; ділова активність і рівень доходів та зайнятість наближені до середніх по країні значень. Предмет дослідження: законо-

мірності і тенденції впливу процесу формування і поглиблення ринкових відносин як нової для окремого соціуму форми. Завдання дослідження: ідентифікувати характер змін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Соціально-політичні зміни та їхній вплив на економічне зростання тривалий час залишаються предметом активних наукових досліджень. Найчастіше подібні пошуки передбачали пошук як суті самих процесів, так і детермінантних факторів змін. Так, концепції С. Кузнеця [4], Н. Калдора [5], А. Зірмаї та ін. [6] передбачали детермінантну роль фактору індустріалізації у сучасному економічному зростанні. Достатньо широко відома точка зору про аналогічну роль як фактора зростання переробної промисловості. Концепція т. з. "передчасної деіндустріалізації" Д. Родріка [7] ґрунтувалася на припущенні, що в країнах III світу в процесі економічного розвитку переважає тенденція до скорочення частки промисловості та зростання сфери послуг; негативним при цьому є загальне зменшення продуктивності, валового регіонального продукту (ВРП) та валового внутрішнього продукту (ВВП). На противагу цій точці зору ряд інших дослідників [8] прийшли до висновку, що в процесі поглиблення ринкових відносин сектор послуг може виступати реальним фактором успішного економічного розвитку. Р. Хаусманом обґрунтовано [9] тезу про пряму залежність економічного розвитку від кількості знань та інформації, залучених бізнесом країни. Таким чином, мова йде про обґрунтування множини моделей розвитку із різними детермінаціями.

На рівні України регіональний підхід в останні роки — особливо з 2014 р. — отримав значне поширення, про що свідчать численні імпульси децентралізації в рамках державної політики [10; 11]. В подібній постановці питання в Україні аналіз впливу секторально-галузевої структури на розвиток регіонів здійснено у роботах М. Мартянова [12; 13] та ін. [14]. Можна навести результати останніх наукових досліджень П. Саблука [15] Ю. Лупенка [16], В. Данкевича [17], О. Радченка [18], О. Ільчук [19], О. Захарчука [20], де визначено визначальну роль сільського господарства України в економічному зростанні останніх років.

Водночас слід зазначити відсутність комплексного аналізу результатів та наслідків процесів побудови капіталізму в Україні, у т. ч. з територіальною ідентифікацією. Особливістю даного інформаційного поля є те, що в українському соціумі спостерігаються різні, часто

полярні оцінки процесів та їхніх наслідків. Найчастіше акцентовано увагу на тому, що ринкові реформи в аграрному секторі економіки України 90-х рр. XX ст. визначили ситуацію усталеного поширення сільської бідності та цілий ряд структурних економічних (та інших за змістом) проблем. Необхідність вирішення таких проблем є очевидною, і саме з цим може бути пов'язана ефективність подальших реформ.

Методологія і гіпотези дослідження. Логіка пізнання предмету дослідження в інтерпретації авторів статті ґрунтувалася на твердженні, що результативність і наслідки процесу формування капіталізму на рівні окремої країни (регіону) можуть бути оцінені за сукупністю показників, критерії яких носять як суто економічний, так і соціальний, екологічний, інституційний змісти. Набір цих критеріїв і показників відбивають сценарій зміни суті і якості економічного життя агентів, на основі чого у останніх формується уявлення про позитивні чи негативні оцінки. Таким чином, такі показники, як кількість дітей у сім'ях, розлучення чи тривалість життя та ін. є більш важливими характеристиками аніж суто економічні показники, з якими найчастіше асоціюється капіталізм (чи формування іншої економічної системи).

Відповідно мали місце дві гіпотези: 1) що капіталізм української моделі 1990—2000-х рр. покращив життя агентів; 2) що такий капіталізм призвів до погіршення. Ще раз наголошуємо на тому, що обидві гіпотези можна вважати не підтвердженими досі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Катастрофічні (різкі) зміни економіки України в процесі ринкових реформ були запрограмованим і — водночас — комплексним ефектом. Процес доцільно розглядати (як це і найчастіше робиться іншими вітчизняними дослідниками) за певної етапізації, а саме: 1) 1990—1991 рр. — як час детермінуючих змін політичного та ідеологічного змісту; 2) 90-ті рр. XX ст. — як перехід від адміністративно-планової системи до економіки, де ринкові основи стають визначальними; 3) умовно — етап 2000 р. — як час, коли ринкові відносини в країні було сформовано в цілому; 4) 2000—2020 рр. — як етап подальшого поглиблення ринкових відносин у національній економічній системі. На часову і змістовну динаміку процесу, звісно, накладалися загальносвітової тенденції: наприклад, криза 1998 р., економічне зростання початку 2000-х рр., криза 2008 р. Загалом маємо період до 2000 р. як формування, а впродовж 2000—

Таблиця 1. Динаміка основних соціально-економічних показників по мірі формування ринкової економіки в Україні впродовж 1995–2020 рр. (на прикладі Вінницької обл.)

Показники	Роки					2018-2019, середнє
	1995	2000	2005	2007	2010	
Фінансово-економічні показники						
Структура випуску товарів та послуг за видами економічної діяльності, % у т.ч.						
сільське господарство**	34,3	34,1	23,0	20,0	21,4	24,5
промисловість***	34,2	37,5	36,5	36,4	35,0	31,0
будівництво	4,4	2,9	5,5	7,3	5,4	6,1
послуги****	27,1	25,5	35,0	36,3	38,2	38,4
Частка прибуткових підприємств, %	...	62,9	64,0	70,8	...	...
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	11,3	1,0	2,8	3,4	6,2	15,5
Зовнішньоторговельний оборот, млн дол. США						
експорт	447,7	231,9	299,9	712,3	566,3	1113,5
імпорт	282,4	154,0	177,1	424,7	344,7	846,9
	165,3	77,9	122,8	287,6	263,0	266,7
Рівень безробіття, %*****	0,3	8,7	6,8	6,1	10,0	8,9
Частка на оплату праці у сільському господарстві, %	26,0	16,7	14,3	11,3	10,6	5,4
Організаційні показники						
Кількість суб'єктів ЄДРПОУ, тис. од.	14,5	19,5	20,5	22,5	24,8	28,7
Кількість фермерських господарств, од.	838	823	1238	1405	1883	2184
Деякі фізичні показники матеріальної сфери (на прикладі сільського господарства)						
Тваринництво, млн голів						
ВРХ	1,1	0,6	0,6	0,4	0,4	0,3
свині	0,9	0,8	0,5	0,4	0,4	0,3
вівці та кози	0,3	0,07	0,04	0,04	0,04	0,03
птиця	9,4	6,1	9,0	9,0	27,7	32,6
Виробництво продукції рослинництва, млн т						
зернові та зернобобові	2,2	1,8	1,7	3,1	4,5	5,5
цукрової буряки	4,0	1,9	2,9	2,5	2,8	2,8
соняшник	0,07	0,07	0,1	0,3	0,8	0,8
овочі	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,5
плодові та ягідні	1,1	0,07	0,2	0,2	0,3	0,3
Загальні демографічні, соціально-економічні, екологічні, інфраструктурні показники						
Чисельність постійного населення, млн осіб	1,9	1,8	1,8	1,7	1,6	1,6
Кількість сільських населених пунктів, од.	1470	1466	1466	1465	1463	1457
Забезпеченість населення житлом, кв. м загальної площі на 1 особу	21,0	24,1	25,4	25,9	26,5	29,3
Введення в експлуатацію житла, тис. кв.м загальної площі	293,0	141,0	349,7	346,0	292,2	391,4
Кількість легкових автомобілів у приватній власності, тис. од.	151,8	180,0	175,7	184,1	188,3	199,0
Релігійні організації, од.	959	1283	1640	1710	1790	1921
Виявлено злочинів, тис. од.	14,6	14,0	12,5	12,6	12,9	13,8
Засуджено осіб	6443	7734	5005	6115	3396	3562
Кількість працівників наукових організацій, осіб	3201	1709	1558	1208	1051	484
Кількість лікарняних закладів, од.	208	135	133	132	121	62
Кількість відвідувань за зміну у лікарнях, тис.*	25,7	25,3	25,4	26,9	26,1	33,5
Кількість мисливських тварин (копитних), тис. од.	12,0	11,8	8,3	9,3	10,5	11,0
Виллов риби, тис. т	2,7	1,8	1,8	1,7	1,9	2,0
Площа рубок лісу, тис. га	26,0	22,7	24,2	23,0	19,2	16,5
Викиди шкідливих речовин у повітря, тис. т	201,4	145,5	180,4	186,7	185,1	194,6

* — амбулаторно-поліклінічних закладів;
 ** — сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибицтво;
 *** — добувна і переробна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води;
 **** — торгівля, ремонт, готельно-ресторанний бізнес, транспорт та зв'язок, фінансова діяльність та інші послуги;
 ***** — за методологією МОП.

2020 рр. — поглиблення (тобто повна реалізація цієї моделі) ринкової економіки в Україні.

Звідси визначення дат як реперів моніторингу дозволяє побудувати процес дослідження як порівняння останніх даних (за 2018—2019 рр., що зафіксовано на даний час статистично) з даними за 1990, 1995 та 2000 рр. Уряді випадків дані за 1990 р. порівнювати просто неможливо через відсутність якихось показників в принципі, наприклад, кількість фермерських господарств (ФГ) та ін.

З іншого боку найбільш проблемним методичним обмеженням подібних порівнянь вважаємо неможливість співставлення грошових показників. Тому було обрано найчастіше фізична розмірність або ж відносні показники (наприклад рентабельність), які зберігають зміст в умовах інфляції, зміни грошової системи і т. ін. Базову інформацію до аналізування представлено у таблиці 1.

З огляду на відсутність повної статистичної картини аналіз динаміки частки прибуткових підприємств у регіоні за вказаний період провести не має можливості, проте фрагментарні дані, вказані у таблиці 1, все ж таки свідчать про передумови до збільшення цього показника в період з 2000 по 2010-ті рр.

Як було зазначено, розглядали показник рентабельності операційної діяльності підприємств регіону як достатньо об'єктивний індикатор, який за своїм змістом дозволяє в цілому ігнорувати ефекти інфляції. Як видно з даних таблиці 1, така рентабельність підприємств різко зменшилася до початку 2000-х рр. (до збиткової по суті), проте у подальшому демонструвала достатньо усталений ріст. Показник рентабельності на рівні 16 % в останні роки можна вважати достатньо значимим для мотивування підприємницької активності.

Динаміка зовнішньоторговельного обороту у регіоні, на відміну від більшості інших показників, демонструвала активне і усталене зростання — втричі за 1995—2020-ті рр., при чому імпорт зріс удвічі, тоді як експорт — втричі. Звертаємо увагу на такий спе-

цифіці регіону як наявність активного торговельного балансу за весь вказаний період.

Показник зайнятості в цілому прогнозовано корелював за досліджуваний період із ринковою кон'юктурою в країні і світі: на початку 2000-х рр. рівень безробіття досяг 8,0—9,0 % і так чи інакше зберігався таким до останнього часу. Ці значення дещо зменшувалися в період економічного зростання 2000-х рр. і зростали після 2008 р. Загалом показник безробіття у 8% за вказаний період можна вважати рівнем природного безробіття для регіону. Водночас слід наголосити на достатній умовності цих даних через значні обсяги тіньової, прихованої, неповної зайнятості, загалом складний стан регіонального ринку праці, особливо у сільській місцевості, і це вже можна віднести до безпосередніх результатів процесу побудови капіталізму.

Аналогічним чином (тобто як прямий результат зміни економічних відносин) автори статті оцінювали достатньо усталену динаміку зменшення частки на оплату праці у витратах (на прикладі сільського господарства області). Так, цей показник склав у 1990 р. 37,7 %, тоді як у 2000 р. — 16,7 %, а у 2019 р. — 5,4 %. Можливо динаміка в інших сферах діяльності є іншою, що потребує уточнення. Проте вказані зміни по аграрному сектору, вочевидь, свідчать про посилення рівня експлуатації найманих працівників. Цей висновок, безумовно, потребує уточнення з огляду на реальну купівельну спроможність заробітних плат у вказані періоди: можливо, частка 5,4 % у 2020-х рр. була більш вигідною для економічних агентів аніж 37 % у 1990 р. Питання прикінцевих висновків з даного приводу потребує, як вважаємо, додаткової аргументації.

Наскільки тенденції постіндустріалізму стали характерними для економіки регіону за вказані періоди? Якусь відповідь на це питання, на нашу думку, може надати зіставлення даних щодо структури випуску товарів та послуг за видами економічної діяльності (табл. 1). Як бачимо, у тривалому періоді частка сільського господарства загалом зменшилася з майже 40 % у 1990 р. до 24,5 % у 2018—2019 рр. Частку промисловості слід оцінити як загалом усталений показник на рівні 31—34 %. Частка будівництва, коливаючись у періоди піднесення і криз від 3 до 7 %, склала на останні періоди близько 6 %. Більш однозначним стало зростання частки сфери послуг — з 25 % (1990 р.) до майже 40 % на даний час. Загалом за вказаний період частка промислової діяльності все таки дещо зменшилася.

Економічні зміни логічно обумовлювали соціальну динаміку. Так, якщо оцінювати зміни за демографічними показниками, то насамперед

слід зазначити факт зменшення чисельності населення регіону за 30 років на 15 %. Чи є це наслідком капіталізму чи трендом урбанізації/глобалізації — питання окремого дослідження. Наша точка зору ґрунтується на твердженні про визначальний вплив все ж таки відкритості кордонів, природного намагання людей щодо пошуку кращих умов життя. Тобто цей показник все ж таки не відносили б до безпосередньо негативних наслідків капіталізму як такого, адже це відбувається у великій кількості інших країн із позитивною економічною динамікою. З іншого боку, тенденція звісно ж є загрозливою, тому що свідчить про ситуацію, коли новою системою не створено достатніх стимулів і мотивацій.

Важливим показником для Вінниччини як аграрного регіону є динаміка кількості сільських населених пунктів. За 30 років, як бачимо, в області зникло близько 20 сіл. Проте це менше ніж 1 %, і слід враховувати, що загалом по Україні ситуація є більш проблемною. Тобто за капіталізму, не зважаючи на відомі проблеми, села Вінниччини зберігаються, більше того, має місце потік нових жителів до сільських населених пунктів, відчутне будівництво на селі тощо. З огляду на зовсім іншу, більш інтенсивну негативну динаміку по країні та і у Європі загалом, автори статті розглядають як поки що мало вивчену тенденцію певної деурбанізації як перспективний тренд нового етапу постіндустріалізму, коли у сільській місцевості можливо створити значно з меншими витратами більш сприятливі і комфортні умови життя, а зайнятість або не потребує від'їзду або ж формується безпосередньо на селі. Можливо, на європейському просторі це свідчення формування нового феномену, який може бути масовим за умови сценарію створення значної кількості робочих місць на селі.

Щодо інтенсивності будівництва житла, то слід відмітити що у регіоні і на даний час не досягнуто рівня 1990 р. (391,4 тис. кв. м проти 540,0 тис. кв. м). Водночас за 30 років формування ринкової економіки такий показник як забезпеченість житлом зріс в 1,5 разів, тобто маємо яскраво виражений накопичувальний ефект. З іншого боку, беззаперечною сьогодні є здатність будівельного комплексу різко збільшити обсяги виробництва за фінансового забезпечення, що, очевидно, у колишньому СРСР стримувалося суто технічними обмеженнями.

Певною опосередкованою характеристикою процесу в цілому може слугувати динаміка кількості легкових авто у приватній власності. Вочевидь, майновий стан населення зріс, адже така кількість з 1990 р. збільшилася удвічі.

Про рівень політичних змін свідчить зростання кількості громадських, політичних, професійних організацій. Так, кількість останніх зросла більш ніж удвічі.

Капіталізм і злочинність: як бачимо, за 30 років можемо спостерігати зростання щорічної кількості виявлених злочинів з 8,6 тис. до 13,8 тис. на рік. Водночас кількість засуджених щорічно осіб істотно скоротилася — з 6,4 тис. у 1995 р. до 3,6 тис. у 2018—2019 рр. Очевидно, необхідний детальний аналіз змісту злочинів, зміни за цей час законодавства, тобто причин такої суперечливої динаміки.

Натомість має місце однозначно негативна і різке зменшення кількості працівників наукових організацій — у 6 разів і більше. Очевидно, традиційна для колишнього СРСР структура наукових організацій і змісту наукової діяльності у ринкових умовах виявилися явно непридатними.

У світлі поточної і явно суперечливої дискусії про медичну реформу в країні звертає на себе увагу той факт, що за 30 років кількість лікарняних закладів в області скоротилася з 215 до 62 або майже у 3,5 разів. Натомість логічно позитивна динаміка навантаження на ті заклади, що залишилися — показник відвідувань за зміну — зріс лише в 1,3 разів. Такі диспропорції є результатом скорочення населення, чи — гіпотетично — покращенням його здоров'я.

Наскільки відбулися екологічні зміни за зміни економічних відносин? Якесь уявлення про зазначене, як вважаємо, можуть надати дані про динаміку окремих груп тварин, риб, лісової діяльності. Так, кількість мисливських тварин (копитних), на фоні різкого зменшення на початку 2000-х рр., тим не менше нині досягла рівня 1990 р. — 11,0—11,7 тис. од. Аналогічною є динаміка вилову риби, яка, очевидно, корелює із чисельністю цієї групи біоти в цілому. Також слід наголосити увагу на тому, що, згідно статистичних даних, площі рубок лісу з початку 90-х рр. загалом скорочувалися до останнього часу.

Важливим екологічним показником розглядали викиди шкідливих речовин у повітря: до 2018—2019 рр. цей показник скоротився у порівнянні з 1990 р. з 428,7 до 194,6 тис. т, тобто більш ніж удвічі. Чи є це результатом деіндустріалізації за вказаний період чи застосуванням нових технологій є предметом окремого аналізу. Проте загалом не має підстав стверджувати про те, що формування капіталізму мало негативні екологічні наслідки для даного регіону.

Організаційні зміни: вважали за коректне порівнювати останні дані з даними за 1995 р., адже більшості існуючих сьогодні суб'єктів

економічної діяльності на 1990 р. не було. Прогнозовано кількість суб'єктів ЄДРПОУ, як бачимо, зростала достатньо усталеними темпами (загалом удвічі за 1995—2019 рр.), що свідчить загалом про підвищення підприємницької активності. Аналогічно кількість, наприклад, ФГ зросла з 838 до 2184 од. або у 2,6 разів.

Щодо фізичного виміру виробництва (на прикладі сільського господарства області), то слід зазначити наявність ефекту різкої зміни структури обсягів виробництва. Так, для тваринництва це проявилось у значному зменшенні поголів'я ВРХ, свиней та ін., натомість — у різкому зростанні чисельності поголів'я птиці. У рослинництві не менш рельєфні негативні зміни динаміки виробництва спостерігалися стосовно плодкових та ягідних культур, а також цукрових буряків; натомість мав місце ефект різкого зростання виробництва зерна та соняшників. Звідси визначити негатив чи позитив змін, виходячи із фізичних обсягів представляється проблематичним. Зрозуміло, що природа таких змін була продиктована ринковою кон'юнктурою, а також можливою, специфікою формування капіталу та його окупності у вказаних галузях.

Водночас хотіли б підкреслити загальновідомий факт значного послаблення (а у разі випадків — практичного зникнення) державного контролю за дотриманням екологічних обмежень у сільськогосподарській діяльності, що найбільш актуальним представляється для сфери використання ґрунтів. Також слід визнати, що традиційні до останнього часу наукові основи ведення аграрного бізнесу, вочевидь втратили потенціал регулювання господарської діяльності. Зазначене безумовно становить значимий фактор ризику.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наявна інформація не надає можливості зробити однакові висновки про наслідки грандіозного за своїм масштабом і значенням процесу формування ринкової економіки капіталістичного типу в Україні з початку 90-х рр. ХХ ст. Тим не менше, на прикладі Вінницької області України можна стверджувати, що впродовж зазначеного часу кризові явища, зумовлені самим процесом трансформації, припали на 90-ті рр. до початку 2000-х рр., після чого більшість показників мали загалом позитивну спрямованість. Переважна більшість змін були прогнозовані вченими, політиками, представниками суспільних організацій, і виникає питання, наскільки це могло б бути врахованим у

державній політиці під час компенсування дисфункцій змін. Водночас до 2020-х рр. спостерігалися більш чи менш виражені тенденції:

- покращення економічного стану бізнесу, підприємств;
- зростання ролі сфери послуг;
- активізації підприємництва і зовнішньоторговельної діяльності;
- росту безробіття і злочинності;
- зменшення чисельності населення та зростання майнового стану;
- кількісне згортання наукового і медичного забезпечення;
- стабілізації або ж навіть покращення екологічної ситуації.

Загалом же "просідання" економічного і соціального стану регіону у 90-х рр. — очевидно, закономірне — знову ж таки закономірно змінилося певним зростанням з початку 2000-х рр. Тим не менше, на нашу думку, ця очікувана функціональна реалізація системи ринкових відносин за останні 20 років є значно меншою від потенційно можливої. Ідентифікація факторів обмеження цього росту — безпосереднє і найактуальніше для регіональної науки завдання досліджень. Також, як вважаємо, у науково-прикладному сенсі фактично "terra incognita" залишилося питання адаптації державної економічної політики до реальних змін і викликів, так само, як і можлива роль суто регіональної політики розвитку. Складається враження все ж таки про невиправдано низьку керуваність процесом переходу до ринку.

Звідси і перспективи подальших досліджень: по-перше, більш детальне вивчення суті змін за практично всіма згаданими (та іншими) критеріями і показниками; по-друге, опрацювання моделі подальшого розвитку регіону з врахуванням існуючих трендів. Такі дослідження потребують також створення робочої математичної моделі оцінювання трансформацій на основі нечітко-множинного підходу.

Література:

1. Статистичний щорічник Вінниччини за 2002 рік: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Вінницькій області. — Вінниця: ГУС, 2003. 652 с.
2. Агропромисловий комплекс Вінницької області в 2009—2018 роках. Головне управління агропромислового розвитку Вінницької обласної державної адміністрації. Вінниця. 2019. 154 с.
3. Ротштейн О.П., Ракитянська Г.Б. Діагностика на базі нечітких відношень в умовах не-

визначеності. Вінниця: Універсум, 2006. 276 с.

4. Kuznets Simon Modern Economic Growth. New Haven: Yale University press. 1967. 546 p.

5. Kaldor, Nicholas. Strategic Factors in Economic Development. Ithaca: New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University, 1967. 83 p.

6. Szirmai A., Verspagen B. Manufacturing and economic growth in developing countries, 1950—2005. Structural Change and Economic Dynamics. 2015. Vol. 34, P. 46—59.

7. Rodrik D. Premature Deindustrialization. Journal of Economic Growth. 2016, Vol. 21. P. 1—33.

8. Dasgupta S., Singh A. Manufacturing, Services and Premature Deindustrialization in Developing Countries: A Kaldorian Analysis. Working Papers RP2006/49, World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). 2006. 20 p.

9. Hausmann R., Hidalgo C. The Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity. The MIT Press, 2014. 368 p.

10. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт. Київ: Проект ЄС "Підтримка політики регіонального розвитку в Україні", 2014. 341 с.

11. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 06.08.2014 р. № 385 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

12. Небава М.І., Мартянов М.П. Аналіз впливу секторально-галузевої структури економіки на розвиток регіонів України. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 4. С. 22—30.

13. Мартянов М.П. Структурні деформації як фактор стримування економічного розвитку Вінницького регіону. Регіональна економіка. 2012. № 4 (66). С. 39—44.

14. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] Київ, 2015. 304 с.

15. Саблук П.Т., Лузан Ю.Я. Аграрна політика та чинники її реалізації. Економіка АПК. 2019. № 10. С. 6—17.

16. Лупенко Ю.О., Шолойко А.С. Перспективні способи фінансування катастрофічних сільськогосподарських ризиків. Економіка АПК. 2019. № 10. С. 44—50.

17. Данкевич В.Є., Данкевич Є. М. Моніторинг сільськогосподарських угідь із застосуванням систем дистанційного зондування земель. Економіка АПК. 2019. № 8. С. 27—36.

18. Радченко О.Д. Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 27—38.

19. Ільчук О.М. Державна підтримка сільськогосподарства в Україні / О.М. Ільчук // Економіка АПК. 2019. № 2. С. 93—98.

20. Захарчук О.В. Сучасний стан та перспективи розвитку основних виробничих засобів сільськогосподарства. Економіка АПК. 2019. № 11. С. 49—57.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2003), Statystychnyj schorichnyk Vinnychchyny za 2002 rik [The Vinnytsia Region Statistical Yearbook for 2002], Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy, Holovne upravlinnia statystyky u Vinnyts'kij oblasti, Vinnytsia, Ukraine.

2. Main Department of Agroindustrial Development of Vinnytsia Regional State Administration (2019), Ahropromyslovyy kompleks Vinnyts'koi oblasti v 2009—2018 rokakh [Agroindustrial complex of Vinnytsia region in 2009—2018], Holovne upravlinnia ahropromyslovoho rozvytku Vinnyts'koi oblasnoi derzhavnoi administratsii, Vinnytsia, Ukraine.

3. Rotshtejn, O.P. and Rakytiens'ka, H.B. (2006), Diahnostyka na bazi nechitkykh vidnoshen' v umovakh nevyznachenosti [Diagnosis based on fuzzy relationships under uncertainty], Universum, Vinnytsia, Ukraine.

4. Kuznets, S. (1967), Modern Economic Growth, Yale University press, New Haven, USA.

5. Kaldor, N. (1967), Strategic Factors in Economic Development, New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University, Ithaca, USA.

6. Szirmai, A. and Verspagen, B. (2015), "Manufacturing and economic growth in developing countries, 1950—2005", Structural Change and Economic Dynamics, vol. 34, pp. 46—59.

7. Rodrik, D. (2016), "Premature Deindustrialization", Journal of Economic Growth, vol. 21, pp. 1—33.

8. Dasgupta, S. and Singh, A. (2006), Manufacturing, Services and Premature Deindustrialization in Developing Countries: A Kaldorian Analysis. Working Papers RP2006/49, World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER), Helsinki, Finland.

9. Hausmann, R. and Hidalgo, C. (2014), The Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity, The MIT Press, Cambridge, USA.

10. Support to Ukraine's Regional Development Policy (2014), Rehional'nyj rozvytok ta derzhavna rehional'na polityka v Ukraini: stan i perspektyvy zmin u konteksti hlobal'nykh vyklykiv ta ievropejs'kykh standartiv polityky. Analitychnyj zvit [Regional development and national regional policy in Ukraine: the state and prospects of change in the context of global challenges and European policy standards], Support to Ukraine's Regional Development Policy, Kyiv, Ukraine.

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the State Regional Development Strategy for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 25 Jan 2020).

12. Nebava, M.I. and Mart'ianov, M.P. (2014), "Analysis of the impact of the sectoral-structural structure of the economy on the development of the regions of Ukraine", Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu, vol. 4, pp. 22—30.

13. Mart'ianov, M.P. (2012), "Structural deformations as a factor in holding back the economic development of the Vinnytsia region", Rehional'na ekonomika, vol. 4 (66), pp. 39—44.

14. Shynkaruk, L.V. Bevz, I.A. and Baranovs'ka, I.V. (2015), Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyj rozvytok: naukova dopovid' [Structural Transformations in the Ukrainian Economy: Dynamics, Controversies and Impact on Economic Development: Scientific Report], Kyiv, Kyiv, Ukraine.

15. Sabluk, P.T. and Luzan, Yu.Ya. (2019), "Agrarian policy and factors for its implementation", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 6—17.

16. Lupenko, Yu.O. and Sholjko, A.S. (2019), "Promising ways of financing catastrophic agricultural risks", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 44—50.

17. Dankevych, V.Ye. and Dankevych, Ye.M. (2019), "Monitoring of agricultural lands with the use of systems of remote sensing of land", Ekonomika APK, vol. 8, pp. 27—36.

18. Radchenko, O.D. (2019), "Financial potential for sustainable development of the agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 27—38.

19. Il'chuk, O.M. (2019), "State support for agriculture in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 93—98.

20. Zakharchuk, O.V. (2019), "Current status and prospects of development of basic agricultural production facilities", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 49—57.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2020 р.